

Tomasz Stolarczyk

Biblioteka łowickiego konwentu dominikańskiego w początkach XVII wieku i jej księgozbiór

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2 (30-31), 169-183

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TOMASZ STOLARCZYK¹

BIBLIOTEKA ŁOWICKIEGO KONWENTU DOMINIKAŃSKIEGO W POCZĄTKACH XVII WIEKU I JEJ KSIĘGOZBIÓR

Głównym celem Zakonu Braci Kaznodziejów było i jest głoszenie Słowa Bożego czyli kaznodziejstwo². Służyć temu miały specjalne studia dominikańskie, dające wykształcenie teologiczne oraz filozoficzne. W każdym klasztorze, już od momentu jego powstania, funkcjonowała szkoła konwentualna³. Wg Krystyny Zawadzkiej „z kształceniem zakonników, a także z pełnieniem przez nich obowiązków kapłańskich (kazania, spowiadanie, odprawianie mszy) wiązały się nierozłącznie książki”⁴. Dlatego też przy każdym klasztorze zakładano biblioteki⁵. Ich funkcjonowanie regulowało ustawo-

¹ Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego.

² Boespflug F.-D. (1986). *Życie zakonne Braci kaznodziejów*. [W:] Babraj M.A. red. (1986). *Dominikanie: szkice z dziejów zakonu*. Poznań, s. 36; Salij J. (1986). *Duchowość dominikańska*. [W:] Babraj M.A. red. (1986). *Dominikanie: szkice z dziejów zakonu*. Poznań, s. 25.

³ Kaczmarek K. (2005). *Szkoły i studia polskich dominikanów w okresie średniowiecza*. Poznań 2005, s. 72; Zawadzka K. (1999). Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810). *Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliothecalia Wratislaviensia* 5, s. 18.

⁴ Zawadzka K. (1999). *Biblioteki klasztorne...*, s. 18.

⁵ Tamże, s. 18; Szostek I. (1975). Biblioteka dominikanów lwowskich w świetle katalogu z roku 1776. [W:] Kłoczowski J. red. (1975). *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, t. 2. Warszawa, s. 410; Kosiński J.A. (1975). *Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu na przełomie XVI i XVII w.* [W:] Kłoczowski J. red. (1975). *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, t. 2. Warszawa, s. 401; Wyczawski H. (1975). *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI–XVIII)*. [W:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 1. Lublin, s. 532.

dawstwo zakonne, począwszy od samej reguły i konstytucji, a skończywszy na kronikach klasztornych i rejestrach wydatków. Najważniejsze przepisy dotyczące ksiązek i bibliotek zostały opracowane jeszcze w XIII w. przez generała dominikańskiego Humberta de Romanis⁶. Kapituła generalna rzymska w 1569 r. nakazała wręcz, aby każdy klasztor miał swoją bibliotekę⁷.

Konwentualna biblioteka znajdowała się również w łowickim klasztorze Braci Kaznodziejów. Pierwszy ich klasztor powstał prawdopodobnie ok. 1404 r. Jego fundatorem był arcybiskup gnieźnieński Mikołaj z Kurowa. Na budynek klasztorny przeznaczono wówczas kaplicę św. Krzyża, usytuowaną naprzeciwko szpitala Św. Jana Chrzciciela⁸. Z dnia 11.12.1412 r. pochodzi dokument prowincjała polskiego Jana Biskupca, dotyczący rozgraniczenia okręgów klasztornych konwentów w Łęczycy, Sochaczewie, Płocku i Łowiczu. Pojawia się w nim po raz pierwszy przeor łowickich Braci Kaznodziejów⁹. Dwa lata później arcybiskup gnieźnieński Mikołaj Trąba erygował nowy kościół i klasztor dominikanów w Łowiczu. Otrzymał on wówczas wezwanie Trójcy Świętej. Pewne fundacje na rzecz tego klasztoru poczynili także Benedykt z Modlny, archidiacon łęczycycki i kanonik gnieźnieński, który darował zakonnikom obszerny plac z ogrodem, a także wspomniany Jan Biskupiec, który wystawił na tym placu klasztor i Wojciech z Bielaw, kanonik gnieźnieński

⁶ Incipiunt instructiones Magistri Humberti De officiis ordinis (19S6). [W:] *B. Humberti de Romanis quinti Praedicatorum Magistri Generalis Opera De vita regulari* (19S6) [ed. J.J. Berthier], vol. U. Casali, s. 263-266; Szostek I. (1975). Biblioteka dominikanów..., s. 412, 414; Stolarczyk T. (2009). Biblioteka łęczycyckiego konwentu dominikańskiego i jej księgozbiór w początkach XVII wieku. [W:] Konieczna J.; Kurek-Kokocińska S.; Tadeusiewicz H. (2009). *Przestrzeń informacyjna książki*. Łódź, s. 234-235.

⁷ Świętochowski R. (1976). Biblioteka OO. Dominikanów w Krakowie. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 33, s. 300; Stolarczyk T. (2009). Biblioteka..., s. 234.

⁸ Kryściak Z. (2004). Klasztory w przestrzeni miejskiej Łowicza do końca XVI wieku, *Roczniki Łowickie* t. 2, s. 53.

⁹ Archiwum Polskiej Prowincji Dominikańskiej w Krakowie (dalej: APPDK). *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Plocensis sancti Dominici* (dalej: CPDCPD). s. 148-152; Kloczowski J. (1956). *Dominikanie polscy na Śląsku w X!l!–XIV wieku*. Lublin, s. 313; idem. *Średniowieczne okręgi klasztorne dominikanów mazowieckich*. [W:] *Kultura staropolska kultura europejska: prace ofiarowane Januszowi Tazbirowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin* (1997). Warszawa, s. 151-152.

i scholastyk łęczycki¹⁰. Łowicki konwent wchodził w skład kontraty mazowieckiej. Był mały, raczej ubogi i miał kłopoty z utrzymaniem wymaganej liczby 12 zakonników. Utrzymywał się w większości dzięki hojności prymasów i z pobożnych ofiar¹¹.

W bibliotece konwentu łowickiego na początku XVII w. znajdowały się 294 woluminy. Można to stwierdzić na podstawie dwóch łańcuchowych inwentarzy bibliotecznych wchodzących w skład kopiariusza akt miejscowych Braci Kaznodziejów, przechowywanego obecnie w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie. Inwentarz pierwszy, zatytułowany „Lihri Conventus” (dalej: inwentarz A), powstał w 1602 r. i znajduje się w formie luźnej wkładki na s. 39-41 kopiariusza dokumentów łowickiego konwentu z pierwszej połowy XVII w. Inwentarz drugi, zatytułowany „Officina Libraria” (dalej: inwentarz B), nie ma podanej daty powstania, ale należy stwierdzić, że pochodzi również z początku XVII w. i jest prawdopodobnie później¹² od inwentarza A. Został spisany na s. 26-31 kopiariusza¹³.

Oba inwentarze pomijają całkowicie adresy wydawnicze druków, podają czasami nazwisko autora bez jego imienia lub samo imię bez nazwiska bądź też jego imię i nazwisko bez tytułu książki, albo sam tytuł – zawsze skrócony – bez autora. Czasami wymieniano tylko pseudonim pisarza. Inwentarze nie posiadają numeracji przy poszczególnych pozycjach zapisu, jedynie niemal każdy opis zaczyna się od nowego wiersza. W inwentarzu A nie zastosowano żadnego kryterium, wymieniając książki jedną po drugiej (tak też zapewne stały na półkach bibliotecznych). W inwentarzu B natomiast wyróżniono osobno „Libri seculares”, chociaż wśród nich znajdują się też pisma kościelne. W inwentarzu tym starano się generalnie umieścić obok siebie dzieła tego samego rodzaju: Bibliae i komentarze do Pisma Świętego, konkordancje, Sumy, Sermones i Contiones oraz Pustituae i Homiliae, historie, legendy o świętych, księgi Ojców Kościoła, liturgika, prace z teologii dogmatycznej, moralnej i spekulatywnej, polemiki, słowniki, dzieła

¹⁰ Kryściak Z. (2004). *Klasztory w przestrzeni...*, s. 54.

¹¹ Tamże, s. 55.

¹² Zob. niżej.

¹³ APPDK. *Copiarium privilegiorum et aliorum documentorum Conventus Lovicensis ab Anno 1600–1644* (dalej: CPDCLv), s. 26-31, 39-41.

z filozofii, retoryki, autorzy starożytni¹⁴. Było to zgodne z instrukcjami przechowywania i ustawiania książek w bibliotece¹⁵. Oba spisy informują o rękopisach¹⁶.

Inwentarze różnią się znacznie liczbą zapisanych książek. Inwentarz A wykazuje istnienie w bibliotece 88 woluminów, natomiast inwentarz B notuje już 259 woluminów. Z zestawienia odpowiadających sobie zapisów w obu inwentarzach wynika, iż inwentarz A zawiera pozycje, które nie weszły do inwentarza B, późniejszego, mającego zatem objąć cały wcześniejszy zasób księgozbioru¹⁷. Analizując oba spisy można pokusić się chyba o hipotezę, że po pierwszym skontrum zorientowano się, iż w bibliotece panuje nieporządek. Wskutek tego podjęto decyzję, żeby uporządkować klasztorny księgozbiór. Zrobiono to tak, jak przedstawia inwentarz B. Trudno, jednak stwierdzić jednoznacznie w jaki sposób powiększył się zbiór biblioteczny, zaprezentowany w inwentarzu B, w stosunku do zbioru z inwentarza A. Możliwe, że te kilkadziesiąt książek zostało zwróconych przez czytelników – nowicjuszy, zakonników, lektorów – którzy je wypożyczyli wcześniej, albo też nabyto je inną drogą. Jednocześnie nie można precyzyjnie wytłumaczyć, dlaczego brak jest w inwentarzu B kilkunastu (15) woluminów, które odnotowano w inwentarzu A. Prawdopodobnie książki te w chwili ponownego spisania inwentarza nie znajdowały się w szafach bibliotecznych, lecz były wypożyczone, a bibliotekarz nie pokusił się o ich ściągnięcie na czas skontrum albo też w bliżej nie wyjaśniony sposób zaginęły.

Chcąc dokonać przeglądu zasobów łowickiej biblioteki dominikańskiej pod kątem jej zawartości treściowej należy zgrupować zapisy w inwentarzach według treści dzieł, posługując się typową dla bibliotek klasztornych klasyfikacją.

1. Biblie i konkordancje: Inwentarz A odnotowuje 1 egzemplarz „Biblie (alphabetica)” i 2 konkordancje: „Concordantiue Bibliorum” oraz „Concordantie Bibliorum maiores” natomiast inwentarz B wykazuje 4 kodeksy „Bibliae sacra”, 1 egzemplarz książkowy Biblie oraz Libri Prophetici, a także „Concordantie breuiores. omnium

¹⁴ APPDK. CPDCLV, s. 26-31, 39-41.

¹⁵ *Incipiunt instructiones Magistri Ilumberti*, s. 265; Szostek I. (1975). Biblioteka dominikanów..., s. 413-414; Stolarczyk T. (2009). Biblioteka..., s. 235.

¹⁶ APPDK. CPDCLV, s. 26-31, 39-41.

¹⁷ Tamże.

fermę materiarum ex sacris Bibliorum libris” Antoniusa Broickwy von Königslein¹⁸.

2. Komentarze do Pisma Świętego: Jedynie inwentarz B odnotowuje komentarze do Pisma Świętego – było ich 12: św. Kajetana z Tieny (Gaetano dei Conti di Tiene)¹⁹, Nicholasa Zegcrsa Tacitusa²⁰, Wojciecha Nowopolskiego (Nowopolczyka)²¹, Richarda Lutha²², Jeana de Gagny²³, Johanna Wild (Ferus)²⁴, Juana de Torauemada²⁵, Pseudo-Dionizcgo Areopagity²⁶, Guillauda Claude'a²⁷ oraz „Psami enarrali ei castigati” nieznanego autora.

3. Ojcowie, Doktorzy i Apologeci Kościoła: Inwentarz A wymienia Omnia opera św. Augustyna, Epithome wszystkich jego dzieł oraz Meditationes tego biskupa a także jakieś dzieło Św. Cypriana, 6 tomów dzieł Jana Chryzostoma (Złotoustego), Liber contra iudeos Św. Izydora z Sewilli, jakaś Liber św. Jana Damasceńskiego, 3 tomy dzieł Św. Hieronima²⁸. Natomiast inwentarz B notuje 14 kodeksów ksiąg św. Augustyna, Confessio Augustiniana, opracowane przez jezuitę Hieronima Torresa²⁹, 5 woluminów dzieł św. Jana Złotoustego, dzieła Św. Jana Damasceńskiego, św. Cypriana, św. Euzebiusza

¹⁸ APPDK. CPDCLv, s. 27. 31, 39.

¹⁹ *Commentaria in 4. Evangelia.*

²⁰ *Scholion in omnes novi Testamenti libros. quo loci difficiles... sum expltau.*

²¹ *Scopus Biblicus veteris et novi Testamenti, cum Annoiationibus sumae doctrinae christianae compleentibus aut horę Albert o Novieampiano.*

²² *In archemoniam Evangelicam commentario.*

²³ *In Quatuor Sacro Sancta lesit Christi Evangelia necnon Actus Apostolicos, facillima clarissimaque scholia, ex praecipuis Graecorum et Latinorum scriptis selecta, per D. Ioannem Gagneium, Parisinum Theologum i Brevissima & facillima in omnes diui Pauli epistolas scholia, itidem in septem Canonicas epistolas et d. Ioannis Gagneii i Brevissima et facillima in omnes diui Pauli epistolas scholia, itidem in septem Canonicas epistolas et d. Ioannis Gagneii.*

²⁴ *Exegesis in Epistolom ad Romanos i Ennarationes in Joannem.*

²⁵ *Quaestiones Evangeliorum cle tempore et de sanctis.*

²⁶ Komentarz do Pięcioksiagu.

²⁷ *Collatio In omnes Divi Pauli Apostoli Epistolas.* Lugduni 1543, 1544.

²⁸ APPDK. CPDCLv, s. 39-40.

²⁹ *Ibidem, s. 26; Confessio Augustiniana in libros qualtor distribuia, et certis capitibus locorum theologiarum, qui sunt hodie scitu dignissimi, comprehensa: nunc primum ex omnibus B. Aurelii Augustini libris in unum opus bonafide ac studio singulari redactaper D. Hieronymum Torrensem ... Dillingen 1567. Sebald Mayer.*

papieża oraz 1 kodeks dzieł Laktancjusza³⁰.

4. Teologia spekulatywna i dogmatyczna: Jest to najobszerniejszy dział biblioteki. Inwentarz A odnotowuje 18, a inwentarz B 41 dzieł z tego działu: 9 kodeksów św. Tomasza z Akwinu, w tym Summa iheologiae, Compendium theologiae, Quaestiones disputatae i Rozmaitości (Quodlibeta)³¹, 9 kodeksów Roberta Bellarmina³², Piotra Lombarda zw. Hiszpanem: Sententiae³³, komentarz Ryszarda od św. Wiktora do tych Sentencji³⁴ oraz Concordantiae Sententiarum³⁵ i Epitoma Lombardi conclusionum theologiarum in quattuor Sententias³⁶, 3 kodeksy św. Antonina czyli Antonina Pierozzi de Foligno w tym Summa Iheologica³⁷, Johanna Trithemiusa von Tritenheim: Liber de scriptoribus ecclesiasticis³⁸, Silvestro Prierias Mazzoliniego Summa Sihestrina³⁹, Baptysty de Salis: Summa Baptistimana⁴⁰, kard. Thomasa de Vio–Kajetana: Summa Caielana, Juana de Torquemada: Summa de Ecclesia, Gottschalka Holena: Preceptorium domini Gołshalci hollen de ordine heremitarum sancti Augustini, anonimowego autora Autoritatum de fide spe et charitate in summa Canisiana (1 część), Johanna Hoffmeistera: Loci communes rerum theologiarum⁴¹, Paula Weidnera: Loca praecipua /idei christianae, Thomasa Palmerstona (Hybernicusa): Flores Bibliorum⁴² Giovanni'cgo Bologni (Jana z Bolonii): De ae terna De i praedestinaione et reprobatione sententiu, Gorga Witzela: Coacervatio locorum de bonis

³⁰ APPDK. CPDCLV, s. 26-31.

³¹ Tamże, s. 26, 27, 39.

³² Tamże, s. 27.

³³ *Quattuor libri Sententiarum*.

³⁴ APPDK. CPDCLV, s. 27.

³⁵ Tamże, s. 27.

³⁶ Tamże, s. 27.

³⁷ Tamże, s. 26, 39.

³⁸ Tamże, s. 27.

³⁹ *Summae Syhestrine auae summa summarum* [Szady J. (2008). *Księgozbiory parafialne w prepozyturze wiślickiej w II połowie XVIII wieku*. Lublin, s. 229].

⁴⁰ *Summa casuum utilissimaper... Baplislam de Salis... que Baptistimana nuncupatur*

⁴¹ *Loci comunes rerum theologiarum, quae hodie in Controversia agitantur, ad regulam et consesum verae catholicaeque Ecclesiae e S. Patrum sententis confecti F. Ioanne Hofmeisero Augustiniano autore.*

⁴² *Flores Bibliorum sive loci commimes omnium fere materiarum ex veieri et no)0 Testamento excerpti* [Szady J. (2008). *Księgozbiory...*, s. 267].

operibu⁴³, Konrada Klinga: Loci commimes iheologici, Mattie Aquario: Formaiites iwcta doclrinam angelici doctoris D. Thomae Aguinatis, Jana Magistra: Summulamm Petri Hispam⁴⁴, Johanna Versora: Dicta super sepleni tractatus summulamm Petri Hispani cum textu. Batolomeo Fum i: Summa Armillu⁴⁵, Jeana Vigneri⁴⁶: Institutiones, Wesihemera (Vesthemera, Wcslheimera) Bartolomcusa: Phrases dhnae scriptura⁴⁷.

5. Teologia moralna: Należy tutaj wymienić dzieła św. Grzegorza I Wielkiego, papieża: Moralia sen Expositio in Job (1 kodeks). Anioła de Clavasio: Summa angelica de casibus conseñentiae i Andream de Escobar: Modus confitendi⁴⁸.

6. Kaznodziejstwo: Inwentarz A odnotowuje 22, a inwentarz B 36 pism kaznodziejskich. Autorami dzieł z tego zakresu byli: Gabriel Biel⁴⁹, Johann Herold (Discipulus)⁵⁰, Frans Polygranus⁵¹, Marcin Białobrzski⁵², Johannes Heigerlin (Faber), Leonard z Utino (Udine)⁵³, Piotr Jeremiasz z Palermo (Panormitanus), Bernard de Bustis⁵⁴. św. Beda Czcigodny⁵⁵. Georg Witzel (Wicelius), Ludwik z Grenady zw. Granatensis (6 kodeksów)⁵⁶, Stanisław Karnkowski. arcybiskup gnieźniński,⁵⁷ Jan biskup Saint-Brieuc (-Treguier)⁵⁸, Pseudo-Pierre

⁴³ *Coacervatio locorum utriusque tesiamenti de absoluta necessitate bonorum a fi de openm... emaculata. Coloniae 1548.*

⁴⁴ *Summulamm Petri Hispani glossulae, una cum textu.*

⁴⁵ *Summa Aurea Armilla Nuncupala, Casus Omnes ad Animam Curam Altinens, Breviter Complectens.*

⁴⁶ *Instituitianes Iheologicae. ex Sacris Litem. Conciliis. Doctoribus Ecclesiasticis, praecipuae Thoma Aquinate concinnae.*

⁴⁷ *Phrases Seu Modi loquendi Divinae Scripurae, Ex sanctis et Orthodoxis Scriptariis.*

⁴⁸ APPDK. CPDCLv, s. 27-31.

⁴⁹ *Sermones sacri totius anni* [Szady J. (2008). *Księgozbiory...*, s. 171].

⁵⁰ *Sermones discipuli*, cz. I: *Sermones de tempore*; cz. 2: *Sermones de sanctis*.

⁵¹ *Posiillae de tempore et de sanctis*.

⁵² *Prawdopodobnie Postylla orthodoxa...* [Estreicher K.. *Bibliografia polska*, cz. 3: *Stólecie XV–XVIII w układzie abecadlowym*, t. II (XIII), s. 6].

⁵³ *Sermones Aurei de sancis*.

⁵⁴ *Rosurium sermonum praedicabilium.*

⁵⁵ *Homiliae Yenerabiliis Bedae... hyemales el quadragesimales de sanctis*.

⁵⁶ APPDK. CPDCLv, s. 26.

⁵⁷ *Je M. księdza Stanisława Karnkowskiego. Arcybiskupa Gnieźnińskiego, Messiasz: albo, Kazania; O upadku y naprawie rodzaju ludzkiego, przez przysięcie nu świat Pana*

de La Paluda⁵⁹, John Bromyard⁶⁰, Felipe Luzytani Diez (Diaz)⁶¹, Henryk Helmezjusz⁶², Św. Bernard z Clairvaux⁶³, Juan Osorio⁶⁴, Gelles Dominiaue Topiarius⁶⁵, Jakub Schopperus, Guillaume Pepin, Jan Lanspergius⁶⁶, Pelbart de Themeswar⁶⁷, Paul Wan (Wann)⁶⁸, Flaccus Alcuinus⁶⁹, Guilelmus de Militona⁷⁰, Piotr Skarga⁷¹, Jakub de Voragi-

naszego Jesusa Chrystusa Syna Bożego. Przydane na końcu legosz Auclora. Kazanie; O dwojakim Kościele chrześcijańskim. Poznań 1597 [Estreicher K. Bibliografia polska, t. 8 (XIX), s. 120] i Eucharistia, abo o przenaświetszym Sakramencie y Ofierze ciała y krwi Pana Zbawiciela y Boga naszego, pod osobą chleba y wina, Kazań czterdzieści. .IM. Księdza Stanisława Karnkowskiego Arcybiskupa Gnieźnieńskiego (3 egzemplarze) [Estreicher K. Bibliografia polska, t. 8 (XIX), s. 119].

⁵⁸ *Sermones i Quadregesimaies.*

⁵⁹ *Sermones Thesauri nvi de sanclis.*

⁶⁰ *Summa Praedicanlium omni eryditiōne referlissima. explicans praecipuos catholicae disciplinae sensis et locos que omnibus dominici Gregis Pastoribus divini Verbi Praeconibus, animarum fidelium minisiries cl sacrarum Literarum cullorihus longe utilissima ac pernecessaria est: nunc demum posi alias aeditiones diligentius ac laboriosus (quod fieri potnit) recogmla et Summariis in singulis captibus huberrimis aucta et illustrala cum indice, qui perinde ac summa ipsa biperlitus iam recens prponitur et adieitur lergemino nempe Capitem rerum memorabilium et materierum omnium, t/uae per Annum, Adventum el Ouadregesimam iuxta Sacrosanctae Romanae Ecclesiae Evangelia sacris cuncionatoribus usuvenire possunt auclore Joanne Bromiaro Dominicanae familiae Theologo praesiantissimo.*

⁶¹ *Summa praedicanlium ex omnibus locis communibus locupletissima edita a fratre Philippo Diaz Lusitano Praedicatore ordinis fratrum Minorum Provinciae S. Iacobi*

⁶² *Homiliae in evangelia et in epistolas dominicalia.*

⁶³ *Sermones de tempore et de sanctis.*

⁶⁴ *Conciones quadragesimales i Epithomae concionum Ostrii.*

⁶⁵ *Conciones in evangelia et epistolas quae dominicis diebus [Szady J. (2008). Księgozbiory..., s. 268].*

⁶⁶ *Ioannis lusti Lanspergii Bavari Carthusiani Omnium epistolarum ac evangeliorum dominicalium totius anni enararationes.*

⁶⁷ *Sermones Pomerii de tempore et de sanctis [Pomerium].*

⁶⁸ *Promptuarium sermonum domenicalium totius anni [Szady J. (2008). Księgozbiory..., s. 271].*

⁶⁹ *Homiliae Doctorum ecclesiasticorum in evangelia dominicalia et temporalna, item in evangelia festiva una cum sermonibus cuius eiusdem inseruntur tres libri De sacrosancta trinitate.*

⁷⁰ *Postilla Gwilhelmi de Militona super Leviticum*

⁷¹ *Kazania na Niedziele y Święta catego Roku X. Piotra Skargi Societatis Jesu. Znowu od niego przezyrzane: z przydanim kilku Kazań Sejmowych: y Kazaniana pogrzebie Królowej J. M. starey: Dwa są przy nich Registry. Jeden do nauk na zmcnienie Katoickiej wiary: A drugi do naprawy obycaziow służący.*

ne⁷², Fryderyk Nausea (Blandicampianus), św. Bernardyna ze Sieny. Do tego działu zaliczają się także Sermones Bibliici, 4 rękopisy Sermonum oraz 3 Postillae carentes principio et fine⁷³.

7. Polemiści: Do tego działu należy zaliczyć 2 dzieła Stanisława Hozjusza: Confutatio prolegomenom Brentii⁷⁴ i Dialogus de Calice Laicorum et uxorbis clericorum⁷⁵ oraz Lawrence'a Arthura Faunta: De Christi in terris Ecclesia⁷⁶, św. Prospera Aąqitanusa: Impugnatores Evangelistarum, Franciszka Kostera: Enchiridion contr o\ er siar um praecipuarum nostri temporis de religione⁷⁷, Wilhelma van der Lindt: Panoplia evangelica⁷⁸, Thomasa Stapletona: Promptuarium catholicum⁷⁹, Johanna Ecka (Johanna Maiera): Enchiridion locorum communium adversus Lutheranos, Jakuba Górskiego: Praelectionum

⁷² *Sermones de Sanctis; Sermones de tempore (De Sancta Trinitate: In die Palmarum; De confessione).*

⁷³ APPDK. CPDCLv, s. 29, 30.

⁷⁴ *Confutatio prolegomenon Brentii qua primum scripsit adversus venerabilem virum Petrum a Soto, deinde vero Petrus Paulus Yergerius apud Polonos temere defendenda suscepit. Autore Stanislao Hosio Episcopo Varmiensi. Opus elegantissimum nunc recens aeditum, et in quinque libros distributum, nostri temporis haereses primum ab origine recensens, dein eas complectens controversias mcoimas, quae nunc defide et religione potissimum agitantur, uti sequens mox pagina indicabit, Coloniae 1560, apud Maternum Cholinum.*

⁷⁵ *Dialogus de eo num Calicem Laicis et wcores Sacerdotibus permitti, ac divina officia vulgari lingua peragi fas sit. Authore Stanislao Hosio Episcopo Varmiensi.*

⁷⁶ *De Christi in terris Ecclesia, quanam, et penes quos existat. Libri tres. In quibus Cahinianos, Lutheranos et caeteros, qui se Evangelicos nominant, alienos a Christi Ecclesia esse, argumentis signisque clarissimis demonstratur, et simul Apologia Assertionum eiusdem inscriptionis contra fais as Antonii Sadeelis criminations continetur. Auctore Laurentio Faunteo Societatis Jesu Theologo, Excussum Posnaniae 1584, Wolrab J. [E. t. V (XVI), s. 178].*

⁷⁷ *Enchiridion controversiarum praecipuarum nostri temporis de religione in gratiam sodalitatís Beatissimae Yirginis Mariae, Authore R. P. Francisco Cos tero Societatis Iesu S. Theol. Doctor.*

⁷⁸ *Panoplia evangelica, sive de verbo Dei scriptum atqnc.non scriptum et quae ad Traditiones Apostolicas pertinent pertractantur et adversus infesta Catholicae Iesu Ecclesiae hostium tela defenduntur Vvilhelmo Lindano Dordraceno S. Th. Authore [Szady J. (2008). *Księgozbiory...*, s. 218].*

⁷⁹ *Promptuarium catholicum, ad instructionem concionatomm contra haereticos nostri temporis, super omnia Evangelia totius anni, tam Dominicalia, quam de Festis ... authore Thoma Stapletono, Anglo, S. Theol. Doct. Et Regio Professore Lovanii [Szady J. (2008). *Księgozbiory...*, s. 261].*

Plocensium (1 księga)⁸⁰.

8. Hagiografia: Do tego działu należy zaliczyć dzieło Jakuba de Voragine: *Legenda aurea Sanctorum, sive Lombardica historia, Vita Patrum św. Grzegorza z Tours, Vita sancti Stanislai et patronorum Poloniae* oraz *Notae de Sanctis Piotra Kanizjusza* (inwentarz B)⁸¹.

9. Asceyka i mistyka: Do działu tego należy zaliczyć 11 woluminów Dionizego Kartuzza (*Dionisius Ryckel Cartusianus*)⁸², *Speculum aureum decem praeceptorum Hendrika Herpa*⁸³, *De Imitatione Christi* Tomasza a Kempis⁸⁴, i *Psalterium Beatae Virginis Mariae Alain'a de la Roche* (Alanus de Rupe)⁸⁵ – w sumie 14 woluminów.

10. Pasje: Należy zaliczyć tutaj *Jesus in Passione*, anonimowego autora⁸⁶.

11. Katechetyka: Należy tutaj wymienić *Cathechismus św. Pietera de Hondt* czyli Piotra Kanizjusza z XVI w. (inwentarz A) oraz *Cathechismus Romanus* i *Cathechismus biskupa Michaela Hellinga* z XVI w. (inwentarz B)⁸⁷.

12. Liturgika: Inwentarz A wykazuje 6, a inwentarz B 13 pozycji: *Commentarium in psalterium*⁸⁸, *Johna Burgh'a: Pupilla oculi*⁸⁹, biskupa Andrzeja Krzyckiego: *De ratione et sacrificio Missae*⁹⁰, *Mikołaja z Błonia: Tractatus sacerdotalis de Sacramentis*⁹¹, *Fransa Titelmana: De Septem Sacramentis*, *Hannibala Rosselli: De Septem Sacramentis*⁹², *Georga Witzela: De Eucharystia Basiliusa Besaariona:*

⁸⁰ *Praelectionum plocensium liber primus, sive de baptismo recens natorum. Si quid dictum imprudenter et praeter sanctae Ecclesiae Romanae consueludinem sit, pro non dicto habeatur*, Coloniae 1572, apud Maternum Cholinum [E, t. III (XVII), s. 261].

⁸¹ APPDK. CPDCLv, s. 30, 31.

⁸² Tamże, s. 27.

⁸³ Tamże, s. 28.

⁸⁴ Tamże, s. 29.

⁸⁵ Tamże, s. 31.

⁸⁶ Tamże, s. 30.

⁸⁷ Tamże, s. 28, 30, 40.

⁸⁸ Tamże, s. 40.

⁸⁹ *Pupilla oculi. De septem sacramentorum administratione: de decem preceptis decalogi / ceterisq[ue] ecclesiasticorum officiiis.*

⁹⁰ *De ratione et Sacrificio Missae Andreas Cricius Episcopus Plocensis*

⁹¹ *Tractatus Sacerdotalis de Sacramentis*, 1487 [Szady J. (2008). *Księgozbiory...*, s. 230].

⁹² *De Septem Sacramentis Ecclesiae Catholicae Fratris Hannibalis Rosseli Calabriae, Ordinis Minorum Regularis Observantiae, Theologiae et Philosophiae ad S.*

De Eucharistia, Melchiora Hittorpa: De divinis Catholicae Ecclesiae officiiis et mysteriis, Stanisława Hozjusza: Confessio Catholicae Fidei Christiana, anonimowego autora dzieło o tym samym tytule z synodu piotrkowskiego, Martina Pereza de Ayala: De divinis apostolicis, atque ecclesiasticis traditionibus (1 kodeks), Rainiero (Rajnera) Sacchoni (Snoygoudanos): Psalterium cum Paraphrasi⁹³ oraz Carmina aquaedam⁹⁴.

13. Prawo kościelne i świeckie: Z prawa kościelnego biblioteka łowicka posiadała *Compilatio decretalium* papieża Grzegorza IX⁹⁵, *Constitutiones Braci Kaznodziejów*⁹⁶, *Constitutiones św. Klemensa papieża*⁹⁷, *Decreti ac testis Constitutiones elementiae*⁹⁸ oraz *Compendium privilegiorum mendicantium* Jana z Sorbo⁹⁹. Z prawa świeckiego w bibliotece znajdowały się *Theologia iuridica* Johanna Baptisty Ficklera¹⁰⁰, *Liber quid in iure sine principio*¹⁰¹ anonimowego autora. Ogółem, dominikanie łowiccy posiadali w swojej bibliotece zaledwie 7 dzieł prawniczych.

14. Filozofia: Należy tutaj odnotować dzieła Św. Tomasza z Akwinu¹⁰², Francisco de Toledo Herrary¹⁰³, Boecjusza¹⁰⁴. Z dialektyki w skład biblioteki wchodziły prace Fransa Titelmana¹⁰⁵,

Bernardinum Cracoviae Professoris Liber, in ordine Commentariorum in Mercurium Trismegistum nonus, Posnaniae, Posnaniae 1589 in officina typographica Ioannis Wolrabi [Estreicher K. *Bibliografia polska*, t. 15 (XXVI), s. 375].

⁹³ APPDK. CPDCLV, s. 27.

⁹⁴ Tamże, s. 31.

⁹⁵ Tamże, s. 27.

⁹⁶ Tamże, s. 40.

⁹⁷ Tamże, s. 39.

⁹⁸ Tamże, s. 27.

⁹⁹ Tamże, s. 28.

¹⁰⁰ *Theologia iuridica, seu ius civile theologicum*.

¹⁰¹ APPDK. CPDCLV, s. 31.

¹⁰² *Summa contra gentiles* (apologetyczny traktat zawierający najpełniejsze przedstawienie poglądów filozoficznych św. Tomasza – zob. Kosiński J.A. (1975). Biblioteka konwentu dominikanów w Sieradzu na przełomie XVI i XVII w. [W:] Kłoczowski J. (1975). *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, t. 2. Warszawa, s. 399) i *Commentaria in Perigermenias*.

¹⁰³ *Commentaria una cum Quaestionibus in octo libros Aristotelis de Physica auscultatione; Commentarii in octo libros physicorum Aristotelis*.

¹⁰⁴ *Philosophiae consolatio*.

¹⁰⁵ *Dialecticae considerationes libri sex Aristotelici Organi summam: hoc est, totius Dialectices ab Aristotele tractatae complectens, videlicet de praedicabilibus De*

Rudolfa Agricoli¹⁰⁶, Pierre'a Crokarta de Bruxelles¹⁰⁷, Giovaniego Francesco Pico delia Mirandola (Franciszka Pika)¹⁰⁸. Z etyki należy wymienić *Explanationes in Tractatu super Ethicam Artis* skotysty Piotra Tartaretusa.

15. Historia kościelna i świecka: Historycy w bibliotece łowickiej reprezentowani byli bardzo skromnie: 3 pozycjami i tylko w inwentarzu B. Historii kościelnej dotyczyły *Ecclesiasticae historiae libri* (2 kodeksy) Nicephorusa Callistusa Xantopoulosa z Konstantynopola¹⁰⁹ i *Historia ecclesiastica* (2 kodeksy) Euzebiusza Pamfiliusza z Cezarei Palestyńskiej¹¹⁰. Historykiem świeckim był natomiast Florus Lucius Annaeus (Florus Julius, Florus Annaeus, Florus Publius Annius), którego dzieło *De gestis Romanorum* znajdowało się w tej bibliotece¹¹¹.

16. Autorzy starożytni: Wymienia ich tylko inwentarz B. Byli to: Kwintyliani (Marcus Fabiusz Cjuintilianus): *Oratoria Institutionis*¹¹², Fortunat: *De arte oratoria*¹¹³, Cyceron (Marcus Tullius Cicero): *Rhetorica* i *De Inventione*¹¹⁴, Makrobiusz (Macrobius Ambrosius Aureliusz Theodosius): *Commentarii in Somnium Scipionis* i *Saturnalia*¹¹⁵, Plaut (Titus maccius Plautus): *Comediae*¹¹⁶.

17. Humaniści: Biblioteka konwentu łowickiego posiadała tylko 2 dzieła z tego działu (inwentarz B) Audomari Talaei *rhetorica ad Carolum Lotharginum Cardinalem Omera Talona* (Audomar Talaeus)¹¹⁷ i *Ephemerides* Giovanni Battisty Carello¹¹⁸ (dzieło z astrologii).

praedicamentis.

¹⁰⁶ *Rodolphi Agricolae Phrisii de inventione dialectica libri tres.*

¹⁰⁷ *Summularum artis dialecticae utilis admodum interpretatio Petri de bruxellis*

¹⁰⁸ *Commentario.*

¹⁰⁹ APPDK. CPDCLv, s. 27.

¹¹⁰ Tamże, s. 27.

¹¹¹ Tamże, s. 31.

¹¹² *M. Fabii Quintiliani de Institutione Oratoria Libri Duodecim* [Szady J. (2008). *Księgozbiory...*, s. 247].

¹¹³ APPDK. CPDCLv, s. 31.

¹¹⁴ Tamże, s. 31.

¹¹⁵ Tamże, s. 31.

¹¹⁶ Tamże, s. 31.

¹¹⁷ Tamże, s. 31.

¹¹⁸ *Ephemerides... ad annos XIX, incipientes ab anno... MD LVII usque ad annum MDLXXV, meridiano inclitae urbis Yenetiaram... supputatae ; Canones eiusdem... omnia Ephemeridibus opportuna declarantes, una cum Isagogico tractatu*

18. Słowniki, tablice: Do tego działu zaliczyć trzeba *Tahulae Evangelicae et Epistulariae Św. Wawrzyńca*¹¹⁹, *Dictionarium Ambrogio da Aleppo (Ambrogio Calepio)*¹²⁰, *Catholicon Vocabularium, Brevis loquus Vocabularius*¹²¹ *Cornucopiae Nicollo Perotti*¹²², *Dictionarium principiorum novum Estienne'a Stephanusa Roberta*¹²³ raz *Mamotrectus super Bibliam Jana Marchesini*¹²⁴.

19. Varia: Zakwalifikowano tutaj *Manuale Navari*¹²⁵, *De maleficiorum generibus*, książka bez początku¹²⁶, *Genealogiae deorum et principiorum novorum desecrotum et graecarum et hebraicarum dictionum explicatio anonimowego autora*¹²⁷, *Novus orbis nieznanego autora*¹²⁸, *Polyanthea Domenico Mirabelliego Nani*¹²⁹ oraz nieznanie dzieło *Konrada von Muri*¹³⁰.

W księgozbiornie łowickim było jedynie 6 książek w języku polskim: *Postilla polonica Marcina Białobrzzeskiego*, 3 egzemplarze *Messiasza Stanisława Karnkowskiego i Eucharistia tegoż autora* oraz *Postillae (Kazania) Piotra Skargi*. Pozostałe dzieła, a zatem zdecydowana większość, zostały napisane w języku łacińskim.

Według inwentarza A w bibliotece konwentu dominikańskiego znajdował się tylko 1 rękopis: *Rosarium sermonum Bernarda de Bustis*, natomiast według inwentarza B było ich już 57: 14 kodeksów dzieł św. Augustyna, 9 kodeksów dzieł Św. Tomasza z Akwinu, 9 kodeksów dzieł Roberta Bellarmina, 6 kodeksów dzieł Ludwika z Grenady, 4 kodeksy Biblii, 2 kodeksy *Concordantiae Sententiarum*

astrologiae...

¹¹⁹ APPDK. CPDCLV, s. 29.

¹²⁰ Tamże, s. 30.

¹²¹ Tamże, s. 30.

¹²² *Cornucopiae seu latinae linguae commentari locupletissimi* [Szady J. (2008). *Księgozbiory...*, s. 241].

¹²³ APPDK. CPDCLV, s. 30.

¹²⁴ Tamże, s. 30.

¹²⁵ Tamże, s. 27.

¹²⁶ Tamże, s. 27.

¹²⁷ Tamże, s. 30.

¹²⁸ *America Sive Novus Orbis Respectu Europaeorum Inferior Globi Terrestris*.

¹²⁹ *Polyanthea cum additionibus Domini Nani Mirabellii artium et decretorum Doctoris: Saonen. Archipresbyteri ; postolique Protonotarii Polyanthea foeliciter incipit*.

¹³⁰ APPDK. CPDCLV, s. 40.

Piotra Lombarda, 3 kodeksy dzieł św. Antonina Pierozzi. 1 kodeks *Moraliów św. Grzegorza Wielkiego*, 1 kodeks dzieł *Laktancjusza*. 2 kodeksy *Ecclesiasticae historiae Nicefora Callistusa z Konstantynopola*, 2 kodeksy *Historiae ecclesiasticae Huzebiusza z Cezarei*, 1 kodeks *De divinis Apostolich Ecciesiasticis Traditionibus Martina Pereza de Ayala* oraz 3 manuskrypty *Sermonum* nieznanego autora.

W bibliotece dominikanów łowickich na początku XVI w. najwięcej było dzieł z teologii spekulatywnej i dogmatycznej, najmniej – tylko jedno – pasyjnych. Na drugim miejscu znalazł się dział kaznodziejstwo. Autorzy kościelni zdecydowanie dominowali nad autorami świeckimi. Trzon księgozbioru *Braci Kaznodziejów* w Łowiczu stanowiły pisma dominikanów (przede wszystkim św. Tomasza z Akwinu) oraz jezuitów. Brakowało literatury pięknej w języku polskim oraz dzieł z zakresu wiedzy przyrodniczej. Była to zatem typowa biblioteka klasztorna owego czasu.

To co wyróżniało ją in minus to niewielka ilość egzemplarzy Biblii (zaledwie 6) i dzieł z teologii moralnej (tylko 3), mała liczba pism polemicznych (tylko 9) i autorów starożytnych (5 autorów – 7 dzieł) oraz zaledwie 2 dzieła z historii kościelnej i tylko 1 z historii świeckiej (żadne w języku polskim). W łowickim księgozbiore brakowało też pism *Arystotelesa*, tak ważnego dla tomizmu starożytnego filozofa, chociaż były komentarze do jego dzieł.

Książki w bibliotekach klasztornych pochodziły z darów i zapisów osób spoza zakonu, spadków po zmarłych zakonnikach oraz z zakupów. Każdy z wracających z zagranicznych studiów braci musiał przywieźć nowe książki teologiczne. Od nowicjuszy zbierano posiadane przez nich książki i włączano je do biblioteki. W ciągu roku konwent musiał wydawać na zakup książek równowartość ubrania konfratra¹³¹.

Łowicka biblioteka dominikańska znajdowała się na 3 miejscu spośród bibliotek *Braci Kaznodziejów*, znajdujących się na obszarze dawnego, pierwotnego czyli przed czternasto i szesnasto wiecznymi podziałami, archidiaconatu łęczyckiego: po sieradzkiej – ok. 400 woluminów, gidelskiej – 345 woluminów, a przed piotrkowską – ok.

¹³¹ Stolarczyk T. (2009). *Biblioteka...*, s. 234.

200 woluminów i łączyką – ok. 100 woluminów¹³².

W czasie szwedzkiego „potopu” łowicki klasztor dominikański został złupiony wraz z jego biblioteką¹³³. Po odbudowaniu klasztoru, zapewne odnowiono też jego księgozbiór. W 1818 r. klasztor został zamknięty po opuszczeniu go przez Braci Kaznodziejów, którzy przenieśli się do Sochaczewa. Biblioteka konwentualna uległa wówczas rozproszeniu¹³⁴. Część dzieł znalazła się jednak później w Bibliotece Tarnowskich w Dzikowie¹³⁵. Po II wojnie światowej dawny księgozbiór dominikański w Łowiczu uległ całkowitemu rozproszeniu i nieznane są, jak dotąd, jego losy...

¹³² APPDK. *Kopiarz dokumentów dotyczących klasztoru OO. Dominikanów w Piotrkowie 1471-1610*: APPDK. *Katalog książek biblioteki klasztoru OO. Dominikanów w Gidlach: Copiarium privilegiorum et aliorum documenlorum Comentus Lanciensts Ordinis Praedicatorum 1387-1616 – Kopiarz przywilejów i innych dokumentów konwentu łączyckiego Zakonu Kaznodziejów 1387-1616* (2009). Oprac. T. Stolarczyk [wsp. D. Gwis]. Łęczyca, s. 69-73. 78-80: .1; Kosiński J.A. (1975). *Biblioteka...*, s. 394; Stolarczyk T. (2009). *Biblioteka...*, s. 236.

¹³³ Skiełczyński Z. (1978). *Z dziejów książki w Łowiczu XV-XV!!1 w. Łowicz*, s. 9.

¹³⁴ Tarczyński W. (1899). *Łowicz: wiadomości historyczne z dodaniem innych szczegółów*. Łowicz, s. 115; Skiełczyński Z. (1978). *Z dziejów...*, s. 10.

¹³⁵ Marczak M. (1921). *Biblioteka Tarnowskich w Dzikowie*. Kraków, s. 22.